

ОСОБЛИВОСТІ ЗИМІВЛІ КАЧИНИХ В УМОВАХ ЗАКАРПАТТЯ*Л.А. Потіш.*

Регіональні особливості водно - болотних угідь Закарпаття не є сприятливими для зимівлі птахів у великих кількостях. Це насамперед зумовлює той факт, що на території області незамерзаючими на зимовий період залишаються тільки окремі участки річок із швидкою течією. Позитивний вплив на чисельність водно - болотних птахів під час зимівлі складають м'яккі погодні умови. За зимовий період часто можна фіксувати перепади температури з явним переважанням показників вище нуля. Середня температура січня коливається в межах $-1,7^{\circ}\text{C}$ в рівнині до -5°C в горах. Разом з тим часті льодоходи не дають в повній мірі використовувати річки як місця масових концентрацій птахів водно - болотного комплексу. В помірні зими таких льодоходів може бути 2 - 3 із незначними по часу інтервалами. Під час таких періодів птахам, які використовують річки для зимівлі, приходиться міняти місця перебування на більш придатні.

Наведені факти свідчать про велику роль незамерзаючих водойм як осередків існування водно - болотних птахів в зимовий період. Такими територіями в останні десятиріччя стають відрізки річок, що проходять через міста області, а також відрізки середньої течії річки Тиса. В таких місцях на зимівлі можна спостерігати скупчення водно - болотних птахів у кількості декілька сотень, максимум тисяча.

Крім наведених абіотичних факторів на закономірності формування зимових скупчень, їх чисельність, значний вплив має антропогенний фактор. Територія Закарпаття яка придатна для перебування птахів водно - болотного комплексу, густонаселений регіон. Строки полювання охоплюють весь період осінніх міграцій, що робить свій відбиток на хід формування зимових зграй. Яскравим підтвердженням цього є той факт, що у 80 -х роках спостерігались концентрації крижня на озері поблизу с.Дунковиця близько 2 тис. які із настанням льодового покриву зникали (усне повідомлення Лугового О.Є.). Після введення дозволу на цілорічний відлов риби любителями, скупчень качиних уже не спостерігалось.

Особливо звертає на себе увагу той факт, що кількість зимуючих птахів може різко мінятися в залежності від погодних умов, як в сторону зменшення так і збільшення. Цьому сприяє межування Закарпаття із такими великими водоймами як озеро Шірава у Східній Словаччині, та озеро Гортобадю, що дає змогу, при мінімальних затратах (відстань не перевищує 100 - 150 км), вибрати оптимальні умови для зимівлі.

Таким чином система водно - болотних угідь Закарпаття з її абіотичним та антропогенним факторами є малоприсадоною для масової зимівлі

птахів водно - болотного комплексу за винятком незначної кількості частків річок Уж, Латориця, Тиса. Погодні умови є лімітуючими для масової зимівлі водно - болотних, що також обумовлює малий видовий склад зимуючих птахів на водоймах Закарпаття.

З усіх представників родини качиних найбільш масовим та помітним на зимівлі є крижень. Тому для характеристики зимових скопичень цієї родини ми обрали саме цей вид на прикладі якого можна прослідкувати загальні закономірності розподілення представників які зустрічаються зрідка, нерегулярно.

Ф.Й.Стаутман (1963) характеризує крижня як найбільш масовий гніздуючий та пролітний вид на території західних областей України. Даних про зимівлю у цього автора ми не знаходимо. Очевидно кількість зимуючих особин даного виду була незначною та сильно розсіяною, що не давало можливість говорити про зимівлю цього виду. Сучасну ситуацію зимівлі крижня на Закарпатті більш чітко описує В.І.Лисенко (1991), який характеризує цей вид як зимуючий на всій території країни крім деяких гірських участків.

Вірогідно також, що в період роботи Ф.Й.Стаутмана на території західних областей та Закарпаття зокерма, процес трансформації водно - болотних угідь не набув великого розмаху. Так для прикладу тільки на початку 60 - х років постало питання побудови мережі регуляційних водойм які водночас служили б місцем промислового розведення риби, а також відігравали роль затримки стічних вод "Чорного Мочара" і були здані в експлуатацію тільки в 1965 році. Подібна картина характерна для території Східної Угорщини де внаслідок проведених меліоративних робіт було створено велику кількість ставів (близько 15) для промислового розведення риби, загальною площею більш ніж 5800 га [Ковач (Kovacs 1984)]. Ці, значні за розмірами акваторії, концентрують велику кількість водно - болотних птахів та крижня зокрема. Г.Ковач (1984) називає крижня багаточисельним для рибних ставів Тортобадю в зимовий період.

На території Східної Словаччини Мошанські (1978) характеризує крижня як зимуючий, без посилання на кількісні характеристики.

На території Закарпатської області нами цей вид спостерігався під час зимівлі в нижній течії р.Уж із масовими скупченнями в межах міста Ужгород, в середній та нижній течії річки Латорця із невеликими скупченнями поблизу м.Мукачево. На річці Тиса розподілення крижня іде більш рівномірно із приуроченістю до незамерзаючих участків річки.

Зимівля крижня на Закарпатті, як і інших представників родини, насить динамічний характер. До настання сильних морозів, коли усі озера та стариці ще не вкриті льодовим покривом вид розпорошений по всій території Закарпатської рівнини і не утворює великих скупчень. З настанням сильних морозів частина крижнів мігрує південніше, частина перекочовує на незамерзаючі відрізки річок. Такі зимові переміщення в

межах регіону відбуваються часто. Наглядно цей процес демонструють дані обліків водоплавних ітахів по р.Уж. (рис.1)

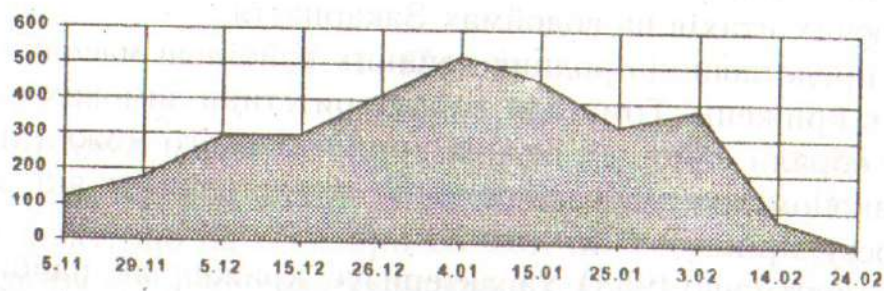

рис.1. Динаміка зимівлі крижня на річці Уж (1994 - 1995 рр.)

На наш погляд загальна кількість зимуючих крижнів на території області не перевищує трьох тисяч особин. Для порівняння наведемо дані сусідньої Угорщини та колишньої Чехословаччини. Так за даними Чеських орнітологів на території колишньої Чехословаччини на зимівлі нараховувалось 73,5 тис. особин крижня [Пелантова (Pellantova 1993)]. В Угорщині ця цифра коливається від 60 до 110 тис. в залежності від зими (Bankovics 1986).

В умовах Закарпаття, з його м'яким кліматом, строки зимівлі крижня скорочені і складають один, зрідка півтора місяця. Зимівлю на наш погляд можна обмежити періодом від другої декади листопада по першу декаду лютого, так як в цей період загальна кількість особин коливається тільки як реакція на погодні зміни. При умові ранньої весни з другої декади лютого уже спостерігається різке збільшення кількості особин даного виду на розливах річок (Потіш Л. 1996), а кінець лютого характерний масовою появою цього виду на території всієї області.

Схожа картина спостерігається для незамерзаючих водойм Угорщини, до яких відноситься і озеро Балатон. За даними А.Бонковича (Bankovics 1986) найбільш масові скопичення крижня в цьому місці спостерігаються в січні, коли кількість зимуючих крижнів досягає максимуму 19 400 (в помірні зими) або 100 000 (в сильні зими) особин.

Таким чином зимівля крижня на Закарпатті проходить у невеликих кількостях у порівнянні з іншими регіонами України та країн Карпатського регіону. Закономірності зимового розподілення схожі до більш південних місць зимівлі.

Інші види родини качиних не утворюють масових скопичень, їх перебування на території області носить характер нечисленнихта нерегулярних зальотів на короткий період.

Література

1. Лысенко В.И. Фауна Украины, Гусеобразные т.5,в.3, Киев "Наукова Думка" 1991 с.102-114

2. Потіш Л.А. Про необхідність створення охоронної території в нижній течії р.Латориця // Матеріали конференції 7-9 квітня 1995р., м.Ніжин. - Київ, 1996.. - 144-145.
3. Страутман Ф.И. (1963) Птицы Западных областей УССР // Издательство Львовского университета. - Львов, - 1. - 199.
4. Bankovics A. (1986) Atvonulo es telelo vadrecek allomanyviszonyai Magyarorszagon az 1982 - 84 es evekben, //MME II. Tudomanyos ulese 223 - 229
5. Mosansky A. Avifauna Vychodneho Slovenska a katalog ornitologickych zbierok Vychodoslovenskeho muzea, 1 cast (Non - passeriformes) //Zbornik Vychodoslovenskeho Muzea v Kosiciach XVIII 1977 p.87
6. Kovacs Gabor (1984) A Hortobagyi halastavak madarvilaga 10 megfigyelese alapjan // Aquila. - Budapest, - 91. - 21 - 46.
7. Pellantova J. Mezinarodni scitani vodniho ptactva na uzemi Ceske republiky // Zpravy Ceske spolecnosti ornitologicke, 36, brezen 1993 p.24 - 29